ΑΠΟΦΑΣΗ ΤΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΥ (έκτο τμήμα)
της 24ης Φεβρουαρίου 1994 *

Στην υπόθεση C-343/92,

που έχει ως αντικείμενο αίτηση του Raad van Beroep te's-Hertogenbosch (Κάτω Χώρες) προς το Δικαστήριο, κατ' εφαρμογήν του άρθρου 177 της Συνθήκης ΕΟΚ, με την οποία ζητείται, στο πλαίσιο της διαφοράς που εκκρεμεί ενώπιον του αιτούντος δικαστηρίου μεταξύ

M. A. Roks, συζύγου De Weerd,

F. M. Hulshoff,

J. Steevens,

K. Tjallinks,

A. P. van Kampen,

* Γλώσσα διαδικασίας: η ολλανδική.

J. T. H. J. van Es, συζύγου Vrolijks

και

Bestuur van de Bedrijfsvereniging voor de Gezondheid, Geestelijke en Maatschappelijke Belangen,

Bestuur van de Bedrijfsvereniging voor Detailhandel, Ambachten en Huisvrouwen,

Bestuur van de Nieuwe Algemene Bedrijfsvereniging,

Bestuur van de Bedrijfsvereniging voor Hotel-, Restaurant-, Café-, Pension- en Aanverwante Bedrijven,

η έκδοση προδικαστικής αποφάσεως ως προς την ερμηνεία της οδηγίας 79/7/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 19ης Δεκεμβρίου 1978, περί της προοδευτικής εφαρμογής της αρχής της ίσης μεταχειρίσεως μεταξύ ανδρών και γυναικών σε θέματα κοινωνικής ασφαλίσεως (ΕΕ ειδ. έκδ. 05/003, σ. 160),

ΤΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ (έκτο τμήμα),

συγκείμενο από τους G. F. Mancini, πρόεδρο τμήματος, M. Díez de Velasco, K. N. Κακούρη, F. A. Schockweiler (εισηγητή) και P. J. G. Kapteyn, δικαστές,

γενικός εισαγγελέας: M. Darmon
γραμματέας: H. A. Rühl, κύριος υπάλληλος διοικήσεως,

λαμβάνοντας υπόψη τις γραπτές παρατηρήσεις που κατέθεσαν:

— η Bestuur van de Bedrijfsvereniging voor de Gezondheid, Geestelijke en Maatschappelijke Belangen, εκπροσωπούμενη από τον H. Schripsema, διευθυντή,

— η Bestuur van de Bedrijfsvereniging voor Detailhandel, Ambachten en Huisvrouwen, εκπροσωπούμενη από την L. E. Mollerus και τον H. J. Dijckmeester, νομικούς συνεργάτες,

— η Bestuur van de Nieuwe Algemene Bedrijfsvereniging, εκπροσωπούμενη από τον C. R. J. A. M. Brent, προϊστάμενο της νομικής υπηρεσίας των υποθέσεων κοινωνικής ασφαλίσεως του σωματείου Gemeenschappelijk Administratiekantoor,

— η Bestuur van de Bedrijfsvereniging voor Hotel-, Restaurant-, Café-, Pension- en Aanverwante Bedrijven, εκπροσωπούμενη από τον C. R. J. A. M. Brent, προϊστάμενο της νομικής υπηρεσίας των υποθέσεων κοινωνικής ασφαλίσεως του σωματείου Gemeenschappelijk Administratiekantoor,

— η Ολλανδική Κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη από τον J. G. Lammers, βοηθό νομικό σύμβουλο στο Υπουργείο Εξωτερικών,

— η Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, εκπροσωπούμενη από την Karen Banks και τον Ben Smulders, μέλη της Νομικής Υπηρεσίας,

έχοντας υπόψη την έκθεση ακροατηρίου,

αφού άκουσε τις προφορικές παρατηρήσεις των Bestuur van de Bedrijfsvereniging voor Detailhandel, Ambachten en Huisvrouwen, Bestuur van de Nieuwe Algemene

Bedrijfsvereniging και Bestuur van de Bedrijfsvereniging voor Hotel-, Restaurant-, Café-, Pension- en Aanverwante Bedrijven, από τις οποίες οι δύο τελευταίες εκπροσωπούνται από τον F. W. M. Keunen, νομικό συνεργάτη του σωματείου Gemeenschappelijk Administratiekantoor, της Ολλανδικής Κυβερνήσεως, εκπροσωπούμενης από τον J. W. de Zwaan, βοηθό νομικό σύμβουλο στο Υπουργείο Εξωτερικών, της Ιρλανδικής Κυβερνήσεως, εκπροσωπούμενης από τον E. Fitzsimmons, barrister, και της Επιτροπής κατά τη συνεδρίαση της 16ης Σεπτεμβρίου 1993,

αφού άκουσε τον γενικό εισαγγελέα που ανέπτυξε τις προτάσεις του κατά τη συνεδρίαση της 8ης Δεκεμβρίου 1993,

εκδίδει την ακόλουθη

Απόφαση

1 Με Διάταξη της 30ής Ιουνίου 1992, η οποία περιήλθε στο Δικαστήριο στις 20 Αυγούστου του ίδιου έτους, το Raad van Beroep te 's-Hertogenbosch (Κάτω Χώρες) υπέβαλε, δυνάμει του άρθρου 177 της Συνθήκης ΕΟΚ, τέσσερα προδικαστικά ερωτήματα ως προς την ερμηνεία της οδηγίας 79/7/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 19ης Δεκεμβρίου 1978, περί της προοδευτικής εφαρμογής της αρχής της ίσης μεταχειρίσεως μεταξύ ανδρών και γυναικών σε θέματα κοινωνικής ασφαλίσεως (ΕΕ ειδ. έκδ. 05/003, σ. 160, στο εξής: οδηγία 79/7).

2 Τα ερωτήματα αυτά ανέκυψαν στο πλαίσιο διαφοράς μεταξύ της Roks και πέντε άλλων προσώπων, αφενός, και της Bestuur van de Bedrijfsvereniging voor Detailhandel, Ambachten en Huisvrouwen (διοικήσεως του επαγγελματικού σωματείου λιανικού εμπορίου, χειροτεχνών και οικοκυρών) και άλλων επαγγελματικών σωματείων επιφορτισμένων με την εφαρμογή του Algemene Arbeidsongeschiktheidswet (ολλανδικού νόμου περί γενικής ρυθμίσεως της ανικανότητας προς εργασία, στο εξής: AAW), της 11ης Δεκεμβρίου 1975, αφετέρου.

3 Αρχικά, ο AAW, ο οποίος άρχισε να ισχύει την 1η Οκτωβρίου 1976, παρείχε στους άνδρες, καθώς και τις άγαμες γυναίκες, μετά από ανικανότητα προς εργασία διάρκειας ενός έτους, δικαίωμα για μια παροχή λόγω ανικανότητας προς εργασία το ύψος της οποίας δεν εξηρτάτο ούτε από άλλα ενδεχόμενα έσοδα ούτε από την απώλεια εισοδήματος του ασφαλισμένου.

4 Το δικαίωμα για παροχή βάσει του AAW επεκτάθηκε στις έγγαμες γυναίκες με τον Wet invoering gelijke uitkeringsrechten voor mannen en vrouwen (νόμου περί ισότητας ανδρών και γυναικών όσον αφορά το δικαίωμα για παροχές), της 20ής Δεκεμβρίου 1979. Ο νόμος αυτός εξάρτησε συγχρόνως το δικαίωμα για παροχή, ως προς όλους τους ασφαλισμένους πλην ορισμένων κατηγοριών, από την προϋπόθεση ότι ο δικαιούχος έχει αποκτήσει, κατά το έτος που προηγήθηκε της ενάρξεως της ανικανότητάς του προς εργασία, ορισμένο εισόδημα από ή σε σχέση με την άσκηση εργασίας ανώτερο ή ίσο, αρχικώς, προς 3 423, 81 ολλανδικά φιορίνια (HFL) (στο εξής: προϋπόθεση εισοδήματος). Η προϋπόθεση αυτή εισοδήματος ίσχυε έναντι όλων των προσώπων των οποίων η ανικανότητα προς εργασία είχε αρχίσει μετά την 1η Ιανουαρίου 1979.

5 Δυνάμει των μεταβατικών διατάξεων του προαναφερθέντος νόμου της 20ής Δεκεμβρίου 1979, οι μη έγγαμοι άνδρες και γυναίκες των οποίων η ανικανότητα προς εργασία είχε αρχίσει πριν από την 1η Ιανουαρίου 1979 εξακολουθούσαν να δικαιούνται παροχής χωρίς να χρειάζεται να πληρούν την προϋπόθεση εισοδήματος. Οι έγγαμες γυναίκες των οποίων η ανικανότητα αναγόταν σε χρόνο προγενέστερο της 1ης Οκτωβρίου 1975 δεν είχαν δικαίωμα για παροχή, έστω και αν πληρούσαν την προϋπόθεση εισοδήματος. Εξάλλου, αυτές των οποίων η ανικανότητα είχε αρχίσει μεταξύ της 1ης Οκτωβρίου 1975 και της 1ης Ιανουαρίου 1979 είχαν δικαίωμα για παροχή μόνον αν πληρούσαν την προϋπόθεση εισοδήματος.

6 Με διάφορες αποφάσεις της 5ης Ιανουαρίου 1988, το Centrale Raad van Beroep έκρινε ότι οι μεταβατικές αυτές διατάξεις συνιστούσαν διάκριση λόγω φύλου, ασυμβίβαστη προς το άρθρο 26 του Διεθνούς Συμφώνου περί Αστικών και Πολιτικών Δικαιωμάτων, της 19ης Δεκεμβρίου 1966 (Recueil des traités, τόμος 999, σ. 171) και ότι οι έγγαμες γυναίκες, των οποίων η ανικανότητα προς εργασία υφίστατο πριν από την 1η Ιανουαρίου 1979, είχαν δικαίωμα, από την 1η Ιανουαρίου 1980, ημερομηνία ενάρξεως ισχύος του νόμου της 20ής Δεκεμβρίου 1979, για παροχή βάσει του AAW υπό τις ίδιες προϋποθέσεις όπως

και οι άνδρες, δηλαδή ανεξάρτητα από την προϋπόθεση εισοδήματος, ακόμη και όταν η έναρξη της ανικανότητάς τους ανάγεται σε χρόνο προγενέστερο της 1ης Οκτωβρίου 1975.

7 Οι μεταβατικές διατάξεις που κρίθηκαν ότι συνιστούν διάκριση έναντι των εγγάμων γυναικών καταργήθηκαν με νόμο της 3ης Μαΐου 1989. Ο νόμος αυτός προέβλεψε πάντως, στο άρθρο III, ότι τα πρόσωπα των οποίων η ανικανότητα προς εργασία ανάγεται σε χρόνο προγενέστερο της 1ης Ιανουαρίου 1979 και υποβάλλουν αίτηση παροχής βάσει του AAW μετά τις 3 Μαΐου 1989 πρέπει να πληρούν την προϋπόθεση εισοδήματος και, στο άρθρο IV, ότι η παροχή βάσει του AAW παύει να καταβάλλεται στα πρόσωπα των οποίων η ανικανότητα προς εργασία ανάγεται σε χρόνο προγενέστερο της 1ης Ιανουαρίου 1979, αν δεν πληρούν την προϋπόθεση εισοδήματος. Η παύση καταβολής της παροχής, η οποία αρχικά έπρεπε να εφαρμοστεί την 1η Ιουνίου 1990, αναβλήθηκε για την 1η Ιουλίου 1991 με μεταγενέστερο νόμο.

8 Με απόφαση της 23ης Ιουνίου 1992, το Centrale Raad van Beroep έκρινε ότι το ύψος του ποσού που αφορά η προϋπόθεση εισοδήματος, το οποίο το 1988 ήταν 4 403,52 HFL ετησίως, συνιστά έμμεση δυσμενή διάκριση σε βάρος των γυναικών, αντίθετη προς το άρθρο 26 του προαναφερθέντος Διεθνούς Συμφώνου, και προς το άρθρο 4, παράγραφος 1, της οδηγίας 79/7, και ότι η προϋπόθεση εισοδήματος πρέπει να θεωρείται ότι πληρούται όταν ο ασφαλισμένος έχει αποκτήσει, κατά τη διάρκεια του έτους που προηγήθηκε της ενάρξεως της ανικανότητάς του προς εργασία, «κάποιο εισόδημα».

9 Το άρθρο 4, παράγραφος 1, της οδηγίας 79/7 απαγορεύει, στον τομέα της κοινωνικής ασφαλίσεως, κάθε διάκριση που βασίζεται στο φύλο, είτε έμμεσα είτε άμεσα, σε συσχετισμό ιδίως με την οικογενειακή κατάσταση, ειδικότερα δε όσον αφορά το πεδίο εφαρμογής των συστημάτων κοινωνικής ασφαλίσεως και τους όρους προσβάσεως στα συστήματα αυτά.

10 Το προσωπικό πεδίο εφαρμογής της οδηγίας 79/7, που καθορίζεται με το άρθρο 2 της οδηγίας, περιλαμβάνει τον ενεργό πληθυσμό, συμπεριλαμβανομένων των αυτοτελώς εργαζομένων, των εργαζομένων των οποίων η δραστηριότητα έχει διακοπεί λόγω ασθενείας, ατυχήματος ή μη ηθελημένης ανεργίας, και όσους αναζητούν εργασία, καθώς και τους συνταξιούχους και τους αναπήρους εργαζομένους.

11 Η προθεσμία μεταφοράς της οδηγίας στο εσωτερικό δίκαιο, που είχε οριστεί σε έξι έτη κατά το άρθρο 8, έληξε στις 23 Δεκεμβρίου 1984.

12 Στις 8 Μαΐου 1989, η Roks, της οποίας η ανικανότητα προς εργασία ανάγεται στην 1η Ιανουαρίου 1976, ζήτησε παροχή βάσει του AAW από τη διοίκηση του Bedrijfsvereniging voor Detailhandel, Ambachten en Huisvrouwen, η οποία απέρριψε την αίτησή της βάσει του άρθρου III του νόμου της 3ης Μαΐου 1989. Οι άλλοι προσφεύγοντες της κύριας δίκης ελάμβαναν παροχή λόγω ανικανότητας προς εργασία την οποία τα αρμόδια επαγγελματικά σωματεία έπαυσαν να καταβάλουν από την 1η Ιουλίου 1991 βάσει του άρθρου IV του νόμου της 3ης Μαΐου 1989 με την αιτιολογία ότι οι προσφεύγοντες δεν πληρούσαν την προϋπόθεση εισοδήματος.

13 Η Roks και οι άλλοι προσφεύγοντες της κύριας δίκης προσέβαλαν τις σχετικές πράξεις αρνήσεως ή παύσεως καταβολής της παροχής ενώπιον του Raad van Beroep te 's-Hertogenbosch το οποίο, κρίνοντας ότι στις ένδικες διαφορές ανέκυπταν ζητήματα σχετικά με την ερμηνεία του κοινοτικού δικαίου, αποφάσισε να υποβάλει στο Δικαστήριο τα ακόλουθα προδικαστικά ερωτήματα:

«1. Αντίκειται προς την κοινοτική αρχή της ασφάλειας δικαίου ή προς οποιαδήποτε άλλη αρχή του κοινοτικού δικαίου, όπως η αρχή της προσήκουσας διά νόμου εφαρμογής των κοινοτικών διατάξεων, μια διάταξη όπως το άρθρο III του Nederlandse Wet της 3ης Μαΐου 1989, Staatsblad 126 — κατά το οποίο τα δυνάμει του κοινοτικού δικαίου από 23 Δεκεμβρίου 1984 κτηθέντα, αλλά μη επιδεκτικά (ακόμη) ασκήσεως, δικαιώματα εγγάμων γυναικών για παροχές AAW καθίστανται λόγω καθυστερημένης υποβολής αιτήσεως πλήρως ανενεργά συνεπεία της θεσπίσεως μιας νέας προϋποθέσεως για τη γένεση του δικαιώματος προς παροχή;

2. Αντίκειται προς την κοινοτική αρχή της ασφάλειας δικαίου ή προς οποιαδήποτε άλλη αρχή του κοινοτικού δικαίου, όπως η αρχή της προσήκουσας διά νόμου εφαρμογής των κοινοτικών διατάξεων μια διάταξη όπως το άρθρο IV του Nederlandse Wet της 3ης Μαΐου 1989, Staatsblad 126 (όπως τροποποιήθηκε με τον Wet της 4ης Ιουλίου 1990, Staatsblad 386) — κατά την οποία τα δυνάμει του κοινοτικού δικαίου από 23 Δεκεμβρίου 1984 κτηθέντα, και (γενικώς αργότερα μόνο) επιδεκτικά ασκήσεως, δικαιώματα εγγάμων γυναικών για παροχές AAW (καθώς και τα δικαιώματα άλλων προσώπων προς τέτοια παροχή) καθίστανται λόγω καθυστερημένης υποβολής αιτήσεως πλήρως ανενεργά από την 1η Ιουλίου 1991 συνεπεία της θεσπίσεως μιας νέας προϋποθέσεως για τη γένεση του δικαιώματος προς παροχή;

3. Μπορούν να θεωρηθούν ότι δικαιολογούνται αντικειμενικώς, από απόψεως προϋπολογισμού, διατάξεις όπως των άρθρων III και IV του Nederlandse Wet της 3ης Μαΐου 1989, Staatsblad 126 — από τις οποίες πλήττονται (στην πράξη) αποκλειστικά (άρθρο III) ή κατά το μεγαλύτερο μέρος (άρθρο IV) έγγαμες γυναίκες και συνεπεία των οποίων θεωρείται καταρχήν ότι συντρέχει έμμεση δυσμενής διάκριση σε βάρος των γυναικών κατά την έννοια του άρθρου 4, παράγραφος 1, της οδηγίας 79/7/ΕΟΚ;

   Μπορεί να θεωρηθεί ότι συμβαίνει αυτό όταν η μη εφαρμογή των μέτρων που προβλέπονται στις διατάξεις αυτές συνεπάγεται απαράδεκτα από κοινωνικής απόψεως αποτελέσματα για τον δημόσιο προϋπολογισμό και/ή τη χρηματοδότηση της κοινωνικής ασφαλίσεως; Μπορούν δαπάνες περίπου 85 εκατομμυρίων HFL ετησίως και περίπου ενός δισεκατομμυρίου HFL, εφάπαξ, να θεωρηθούν ότι συνιστούν τέτοιου είδους απαράδεκτες συνέπειες;

4. Πρέπει να κηρυχθεί ανίσχυρη έναντι πάντων μια ρύθμιση όπως των άρθρων III και IV του Nederlandse Wet της 3ης Μαΐου 1989, Staatsblad 126 — σε περίπτωση καταφατικής απαντήσεως στο ερώτημα 1 και/ή το ερώτημα 2;»

14 Τα επαγγελματικά σωματεία, καθών της κύριας δίκης, τονίζουν εκ προοιμίου ότι οι διαφορές αφορούν εν μέρει πρόσωπα τα οποία, δεδομένου ότι δεν έχουν εργαστεί ή δεν έχουν πραγματοποιήσει εισόδημα από ή σε σχέση με εργασία κατά τη διάρκεια του έτους που προηγήθηκε της ενάρξεως της ανικανότητάς τους, δεν εμπίπτουν στο προσωπικό πεδίο εφαρμογής της οδηγίας 79/7, όπως ορίζεται στο άρθρο 2 της οδηγίας αυτής, και, επομένως, δεν μπορούν να την

επικαλεστούν. Η Ολλανδική Κυβέρνηση προσθέτει ότι, ενόψει της ερμηνείας που έδωσε το Centrale Raad van Beroep στην προϋπόθεση εισοδήματος με την προαναφερθείσα απόφασή του της 23ης Ιουνίου 1992, τα άρθρα III και IV του νόμου της 3ης Μαΐου 1989 δεν αφορούν πλέον, εν πάση περιπτώσει, παρά τα πρόσωπα τα οποία, δεδομένου ότι δεν έχουν πραγματοποιήσει εισόδημα από εργασία κατά τη διάρκεια του έτους που προηγήθηκε της ενάρξεως της ανικανότητάς τους, δεν περιλαμβάνονται στον ενεργό πληθυσμό κατά την έννοια του άρθρου 2 της οδηγίας 79/7 και, επομένως, δεν μπορούν να την επικαλεστούν. Κατά συνέπεια, τα περισσότερα από τα προδικαστικά ερωτήματα στερούνται αντικειμένου.

15 Συναφώς, διαπιστώνεται καταρχάς ότι τα ερωτήματα που υπέβαλε το εθνικό δικαστήριο αφορούν ακριβώς την προϋπόθεση εισοδήματος ως κριτήριο διαφοροποιήσεως ανδρών και γυναικών, καθώς και το ζήτημα αν η προϋπόθεση αυτή συμβιβάζεται με την οδηγία 79/7.

16 Στη συνέχεια, πρέπει να τονιστεί, ενόψει της Διατάξεως περί παραπομπής, ότι το εθνικό δικαστήριο, στο οποίο εναπόκειται να κρίνει, σε σχέση με τις ιδιομορφίες κάθε υποθέσεως, την ανάγκη υποβολής αιτήσεως για την έκδοση προδικαστικής αποφάσεως και τη λυσιτέλεια που έχουν τα ερωτήματα που υποβάλλονται στο Δικαστήριο, έχει συνείδηση του γεγονότος ότι ορισμένοι από τους προσφεύγοντες της κύριας δίκης δεν μπορούν να θεωρηθούν ότι περιλαμβάνονται στον ενεργό πληθυσμό και ότι εμπίπτουν στο προσωπικό πεδίο εφαρμογής της οδηγίας 79/7. Εντούτοις, θεωρεί ότι, καθόσον η επίμαχη εθνική ρύθμιση αφορά τα πρόσωπα αυτά, τα προδικαστικά ερωτήματα μπορούν, ενδεχομένως, να έχουν σημασία και για τη λύση των διαφορών που τα αφορούν. Εξάλλου, το τέταρτο προδικαστικό ερώτημα αφορά ρητώς το ζήτημα αν οι συνέπειες που πρέπει να συναχθούν στο πλαίσιο της εθνικής έννομης τάξεως από ενδεχόμενο ασυμβίβαστο των άρθρων III και/ή IV του νόμου της 3ης Μαΐου 1989 προς την οδηγία 79/7, ασυμβίβαστο που θα προέκυπτε από τις απαντήσεις στα δύο πρώτα ερωτήματα, πρέπει επίσης να ισχύουν και υπέρ προσώπων που βρίσκονται σε παρόμοια κατάσταση προς την κατάσταση των προσφευγόντων της κύριας δίκης.

Επί του πρώτου ερωτήματος

17 Με το πρώτο προδικαστικό ερώτημα, το εθνικό δικαστήριο ερωτά κατ' ουσίαν αν το κοινοτικό δίκαιο αντιτίθεται στην εφαρμογή εθνικής νομοθεσίας η οποία, εξαρτώντας το δικαίωμα για παροχή λόγω ανικανότητας προς εργασία από μια προϋπόθεση που προηγουμένως δεν ίσχυε για τους άνδρες, στερεί τις έγγαμες γυναίκες από τα δικαιώματα που αντλούσαν από το άμεσο αποτέλεσμα του άρθρου 4, παράγραφος 1, της οδηγίας 79/7.

18 Καταρχάς, πρέπει να υπομνηστεί ότι οι ιδιώτες μπορούν, ελλείψει κατάλληλων μέτρων εφαρμογής, να επικαλούνται το άρθρο 4, παράγραφος 1, της οδηγίας 79/7 ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων για να εμποδίσουν την εφαρμογή οποιασδήποτε εθνικής διατάξεως μη σύμφωνης προς το εν λόγω άρθρο και ότι από τις 23 Δεκεμβρίου 1984, ημερομηνία λήξεως της προθεσμίας μεταφοράς της οδηγίας στο εσωτερικό δίκαιο, οι γυναίκες δικαιούνται της ίδιας μεταχειρίσεως και της εφαρμογής του ίδιου συστήματος όπως οι άνδρες που βρίσκονται στην ίδια κατάσταση, σύστημα το οποίο, σε περίπτωση μη ορθής εφαρμογής της οδηγίας, παραμένει το μόνο έγκυρο σύστημα αναφοράς (βλ. ιδίως την απόφαση της 24ης Ιουνίου 1987, 384/85, Borrie Clarke, Συλλογή 1987, σ. 2865, σκέψεις 11 και 12).

19 Κατά συνέπεια, οι έγγαμες γυναίκες, των οποίων η ανικανότητα προς εργασία ανάγεται σε χρόνο προγενέστερο της 1ης Ιανουαρίου 1979, είχαν δικαίωμα από τις 23 Δεκεμβρίου 1984, δυνάμει του άμεσου αποτελέσματος του άρθρου 4, παράγραφος 1, της οδηγίας 79/7, για παροχή βάσει του AAW υπό τις ίδιες προϋποθέσεις όπως οι άνδρες που βρίσκονταν στην ίδια κατάσταση, δηλαδή χωρίς να χρειάζεται να πληρούν την προϋπόθεση εισοδήματος.

20 Στη συνέχεια, πρέπει να παρατηρηθεί ότι τα εθνικά εκτελεστικά μέτρα που θεσπίζονται μετά τη λήξη της προθεσμίας πρέπει να διασφαλίζουν πλήρως, από την ημερομηνία λήξεως της προθεσμίας που τάχθηκε στα κράτη μέλη για τη συμμόρφωσή τους προς την οδηγία, τα δικαιώματα που γεννώνται υπέρ των ιδιωτών στα κράτη μέλη βάσει του άρθρου 4, παράγραφος 1 (βλ. ιδίως την απόφαση της 13ης Μαρτίου 1991, C-377/89, Cotter και Mc Dermott, Συλλογή 1991, σ. I-1155, σκέψη 25).

21 Κατά συνέπεια, ένα κράτος μέλος δεν μπορεί να προβλέπει, στην εθνική νομοθεσία που αποσκοπεί στην εφαρμογή του άρθρου 4, παράγραφος 1, της οδηγίας 79/7 και η οποία θεσπίζεται μετά τη λήξη της προθεσμίας που προβλέπεται από την οδηγία, προϋπόθεση στερούσα τις έγγαμες γυναίκες από τα δικαιώματα που αντλούν, με τη λήξη της προθεσμίας αυτής, από το άμεσο αποτέλεσμα της διατάξεως του κοινοτικού δικαίου.

22 Τα επαγγελματικά σωματεία προβάλλουν πάντως ότι μόνον οι έγγαμες γυναίκες που υποβάλλουν αίτηση για παροχή μετά την ημερομηνία ενάρξεως ισχύος της εθνικής αυτής νομοθεσίας στερούνται των δικαιωμάτων που τους παρέχονται δυνάμει του αμέσου αποτελέσματος του άρθρου 4, παράγραφος 1, της οδηγίας 79/7 και ότι η νομοθεσία αυτή ισχύει ομοίως και για τους άνδρες που υποβάλλουν αίτηση μετά την ημερομηνία αυτή.

23 Συναφώς, πρέπει να τονιστεί ότι οι άνδρες των οποίων η ανικανότητα προς εργασία ανάγεται σε χρόνο προηγούμενο της 1ης Ιανουαρίου 1979 είχαν δικαίωμα, πριν από τη θέσπιση του νόμου της 3ης Μαΐου 1989, για παροχή βάσει του AAW, χωρίς να πληρούν την προϋπόθεση εισοδήματος και, επομένως, μπορούσαν εύλογα να ζητήσουν την υπαγωγή τους στις ευεργετικές διατάξεις αυτού του νόμου πριν από την ημερομηνία αυτή, ενώ οι έγγαμες γυναίκες που δεν πληρούσαν την προϋπόθεση εισοδήματος δεν είχαν λόγο να υποβάλουν αίτηση, επειδή, δυνάμει της τότε ισχύουσας εθνικής νομοθεσίας, δεν είχαν δικαίωμα για μια τέτοια παροχή.

24 Υπό τις περιστάσεις αυτές, το άρθρο 3 του νόμου της 3ης Μαΐου 1989, απαιτώντας από τις γυναίκες αυτές να έχουν υποβάλει την αίτησή τους για παροχή πριν από την ημερομηνία ενάρξεως του νόμου αυτού, έχει ως αποτέλεσμα την παγίωση της διακρίσεως που υφίστατο προηγουμένως, επειδή οι γυναίκες που αποτελούν θύματα της διακρίσεως που συνίσταται στην προϋπόθεση εισοδήματος δεν μπορούν πλέον να προβάλουν, μετά την ημερομηνία αυτή, αξίωση για παροχή βάσει του AAW την οποία εντούτοις δικαιούνταν, από τις 23 Δεκεμβρίου 1984, δυνάμει του αμέσου αποτελέσματος του άρθρου 4, παράγραφος 1, της οδηγίας 79/7.

25 Επομένως, στο πρώτο ερώτημα πρέπει να δοθεί η απάντηση ότι το κοινοτικό δίκαιο αντιτάσσεται στην εφαρμογή εθνικής νομοθεσίας η οποία, εξαρτώντας το δικαίωμα για παροχή λόγω ανικανότητας προς εργασία από προϋπόθεση

που προηγουμένως δεν ίσχυε για τους άνδρες, στερεί τις έγγαμες γυναίκες των δικαιωμάτων που αντλούσαν από το άμεσο αποτέλεσμα του άρθρου 4, παράγραφος 1, της οδηγίας 79/7.

Επί του δευτέρου ερωτήματος

26 Με το δεύτερο προδικαστικό ερώτημα, το εθνικό δικαστήριο ερωτά κατ' ουσίαν αν το κοινοτικό δίκαιο αντιτίθεται στη θέσπιση εθνικής νομοθεσίας η οποία, εξαρτώντας τη διατήρηση του ευεργετήματος της παροχής λόγω ανικανότητας προς εργασία από προϋπόθεση που ισχύει εφεξής τόσο για τους άνδρες όσο και για τις γυναίκες, έχει ως αποτέλεσμα την αφαίρεση από τις γυναίκες, για το μέλλον, των δικαιωμάτων που αντλούσαν από το άμεσο αποτέλεσμα του άρθρου 4, παράγραφος 1, της οδηγίας 79/7.

27 Η οδηγία 79/7, όπως αναφέρεται στον τίτλο της και διευκρινίζεται στο άρθρο 1 αυτής, αποσκοπεί στην προοδευτική εφαρμογή, στον προβλεπόμενο από το άρθρο 3 τομέα της κοινωνικής ασφαλίσεως και άλλων στοιχείων κοινωνικής προστασίας, της εφαρμογής της ίσης μεταχειρίσεως ανδρών και γυναικών στον τομέα της κοινωνικής ασφαλίσεως. Το Δικαστήριο υπενθύμισε με την απόφαση του της 4ης Δεκεμβρίου 1986, 71/85, Federatie Nederlandse Vakbeweging (Συλλογή 1986, σ. 3855, σκέψη 17) ότι ο σκοπός αυτός υλοποιήθηκε με το άρθρο 4, παράγραφος 1, της οδηγίας.

28 Η οδηγία 79/7 αφήνει πάντως άθικτη την αρμοδιότητα που αναγνωρίζουν τα άρθρα 117 και 118 της Συνθήκης στα κράτη μέλη για να καθορίζουν την κοινωνική τους πολιτική στο πλαίσιο της στενής συνεργασίας που προωθεί η Επιτροπή και, επομένως, τη φύση και την έκταση των μέτρων κοινωνικής προστασίας, συμπεριλαμβανομένου του τομέα της κοινωνικής ασφαλίσεως, καθώς και τον συγκεκριμένο τρόπο για την υλοποίησή τους (βλ. ιδίως τις αποφάσεις της 9ης Ιουλίου 1987, 281/85, 283/85, 284/85, 285/85 και 287/85, Γερμανία κ.λπ. κατά Επιτροπής, Συλλογή 1987, σ. 3203, και της 7ης Μαΐου 1991, C-229/89, Επιτροπή κατά Βελγίου, Συλλογή 1991, σ. I-2205).

29 Εξάλλου, το Δικαστήριο έχει ήδη κρίνει ότι το κοινοτικό δίκαιο δεν εμποδίζει ένα κράτος μέλος, όταν ελέγχει τις κοινωνικές του δαπάνες, να λαμβάνει μέτρα που έχουν ως αποτέλεσμα την αφαίρεση από ορισμένες κατηγορίες προσώπων του ευεργετήματος παροχών κοινωνικής ασφαλίσεως, υπό την προϋπόθεση ότι τα μέτρα αυτά δεν αντιτίθενται στην αρχή της ίσης μεταχειρίσεως ανδρών και γυναικών, όπως ορίζεται στο άρθρο 4, παράγραφος 1, της οδηγίας 79/7 (βλ. ιδίως την απόφαση της 11ης Ιουνίου 1987, 30/85, Teuling, Συλλογή 1987, σ. 2497, και την προαναφερθείσα απόφαση Επιτροπή κατά Βελγίου). Η τήρηση της προϋποθέσεως αυτής από εθνική νομοθεσία, όπως αυτή για την οποία πρόκειται στην κύρια δίκη, αποτελεί το αντικείμενο του τρίτου προδικαστικού ερωτήματος.

30 Επομένως, στο δεύτερο ερώτημα πρέπει να δοθεί η απάντηση ότι το κοινοτικό δίκαιο δεν αντιτίθεται στη θέσπιση εθνικής νομοθεσίας η οποία, εξαρτώντας τη διατήρηση του ευεργετήματος μιας παροχής λόγω ανικανότητας προς εργασία από προϋπόθεση που ισχύει εφεξής τόσο για τους άνδρες όσο και για τις γυναίκες, έχει ως αποτέλεσμα την αφαίρεση από τις γυναίκες, για το μέλλον, των δικαιωμάτων που αντλούσαν από το άμεσο αποτέλεσμα του άρθρου 4, παράγραφος 1, της οδηγίας 79/7.

Επί του τρίτου ερωτήματος

31 Με το τρίτο προδικαστικό ερώτημα, το εθνικό δικαστήριο ερωτά αν το άρθρο 4, παράγραφος 1, της οδηγίας 79/7 αντιτίθεται στην εφαρμογή εθνικής νομοθεσίας η οποία εξαρτά τη χορήγηση παροχής λόγω ανικανότητας προς εργασία από την προϋπόθεση πραγματοποιήσεως κάποιου εισοδήματος κατά το έτος που προηγήθηκε της ενάρξεως της ανικανότητας, η οποία προϋπόθεση, καίτοι δεν κάνει διάκριση ανάλογα με το φύλο, αφορά πολύ μεγαλύτερο αριθμό γυναικών παρά ανδρών, ακόμη και όταν η θέσπιση της εθνικής αυτής νομοθεσίας στηρίζεται σε λόγους που αφορούν τον προϋπολογισμό.

32 Το ερώτημα αυτό είναι άνευ αντικειμένου, όσον αφορά έναν κανόνα όπως το άρθρο ΙΙΙ του νόμου της 3ης Μαΐου 1989, το οποίο στερεί τις έγγαμες γυναίκες των δικαιωμάτων που αντλούσαν, από της λήξεως της προθεσμίας μεταφοράς στο εσωτερικό δίκαιο της οδηγίας 79/7, από το άμεσο αποτέλεσμα του άρθρου 4, παράγραφος 1, της οδηγίας αυτής και παγιώνει, κατ' αυτό τον τρόπο, μια άμεση διάκριση η οποία, πριν από την έναρξη ισχύος του νόμου της 3ης Μαΐου 1989, υφίστατο σε βάρος τους.

33 Κατά τα λοιπά, πρέπει να υπομνηστεί ότι, κατά πάγια νομολογία, το άρθρο 4, παράγραφος 1, της οδηγίας 79/7 αντιτίθεται στην εφαρμογή εθνικού μέτρου το οποίο, καίτοι έχει ουδέτερη διατύπωση, θέτει στην πράξη σε δυσμενή μοίρα ένα πολύ μεγαλύτερο ποσοστό γυναικών παρά ανδρών, εκτός αν το μέτρο αυτό δικαιολογείται από αντικειμενικούς παράγοντες άσχετους προς οποιαδήποτε διάκριση λόγω φύλου (βλ. ιδίως την προαναφερθείσα απόφαση Επιτροπή κατά Βελγίου, σκέψη 13).

34 Αυτό συμβαίνει όταν τα επιλεγέντα μέσα ανταποκρίνονται σε θεμιτό σκοπό της κοινωνικής πολιτικής του κράτους μέλους για τη νομοθεσία του οποίου πρόκειται, είναι κατάλληλα για την επίτευξη του επιδιωκόμενου με τη νομοθεσία αυτή σκοπού και αναγκαία προς τούτο (βλ. την απόφαση της 19ης Νοεμβρίου 1992, C-226/91, Molenbroek, Συλλογή 1992, σ. I-5943, σκέψη 13).

35 Όμως, καίτοι θεωρήσεις αναγόμενες στον προϋπολογισμό μπορούν να αποτελούν το έρεισμα των επιλογών κοινωνικής πολιτικής ενός κράτους μέλους και να μπορούν να επηρεάζουν τη φύση ή την έκταση των μέτρων κοινωνικής προστασίας που επιθυμεί να θεσπίσει το κράτος αυτό, δεν συνιστούν πάντως, αυτές καθαυτές, σκοπό επιδιωκόμενο με την πολιτική αυτή και, επομένως, δεν μπορούν να δικαιολογούν διάκριση σε βάρος ενός από τα δύο φύλα.

36 Εξάλλου, το να γίνει δεκτό ότι θεωρήσεις αναγόμενες στον προϋπολογισμό μπορούν να δικαιολογούν διαφορά μεταχειρίσεως ανδρών και γυναικών η οποία, ελλείψει αυτών, θα συνιστούσε έμμεση διάκριση λόγω φύλου, απαγορευόμενη από το άρθρο 4, παράγραφος 1, της οδηγίας 79/7, συνεπάγεται ότι η εφαρμογή και το περιεχόμενο ενός τόσο θεμελιώδους κανόνα του κοινοτικού δικαίου, όπως της ισότητας ανδρών και γυναικών, μπορούν να ποικίλλουν, από πλευράς χρόνου και τόπου, ανάλογα με την κατάσταση των δημοσίων οικονομικών των κρατών μελών.

37 Τέλος, όπως διαπίστωσε το Δικαστήριο στο πλαίσιο του δευτέρου προδικαστικού ερωτήματος, το κοινοτικό δίκαιο δεν εμποδίζει τα κράτη μέλη να λαμβάνουν υπόψη τις ανάγκες του προϋπολογισμού, εξαρτώντας τη διατήρηση μιας παροχής κοινωνικής ασφαλίσεως από προϋποθέσεις που έχουν ως αποτέλεσμα την αφαίρεση του ευεργετήματος από ορισμένες κατηγορίες

προσώπων, εφόσον, ενεργώντας κατ' αυτό τον τρόπο, τηρούν την αρχή της ίσης μεταχειρίσεως ανδρών και γυναικών του άρθρου 4, παράγραφος 1, της οδηγίας 79/7.

38 Επομένως, στο τρίτο ερώτημα πρέπει να δοθεί η απάντηση ότι το άρθρο 4, παράγραφος 1, της οδηγίας 79/7 αντιτίθεται στην εφαρμογή εθνικής νομοθεσίας η οποία εξαρτά τη χορήγηση παροχής λόγω ανικανότητας προς εργασία από την προϋπόθεση πραγματοποιήσεως κάποιου εισοδήματος κατά το έτος που προηγήθηκε της ενάρξεως της ανικανότητας, η οποία προϋπόθεση, καίτοι δεν κάνει διάκριση ανάλογα με το φύλο, αφορά πολύ μεγαλύτερο αριθμό γυναικών παρά ανδρών, ακόμη και όταν η θέσπιση της εθνικής αυτής νομοθεσίας στηρίζεται σε λόγους που αφορούν τον προϋπολογισμό.

Επί του τετάρτου ερωτήματος

39 Με το τέταρτο προδικαστικό ερώτημα, το εθνικό δικαστήριο ερωτά αν, σε περίπτωση κατά την οποία δεν συμβιβάζεται εθνική νομοθεσία με το άρθρο 4, παράγραφος 1, της οδηγίας 79/7, τη διάταξη αυτή μπορούν να επικαλεστούν ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων, προκειμένου να μην εφαρμοστεί η εθνική νομοθεσία, μόνο τα πρόσωπα που εμπίπτουν στο προσωπικό πεδίο εφαρμογής της οδηγίας, όπως ορίζεται στο άρθρο 2 αυτής, ή και όλα επίσης τα πρόσωπα τα οποία αφορά η εθνική νομοθεσία, ακόμη και αν δεν εμπίπτουν στο προσωπικό πεδίο εφαρμογής της οδηγίας.

40 Το Δικαστήριο έχει ήδη κρίνει με την απόφασή του της 27ης Ιουνίου 1989, 48/88, 106/88 και 107/88, Achterberg-te Riele κ.λπ. (Συλλογή 1989, σ. 1963, σκέψη 17) ότι πρόσωπο που δεν αφορά το άρθρο 2 της οδηγίας 79/7 δεν μπορεί να επικαλεστεί το άρθρο 4 της οδηγίας αυτής.

41 Επιπλέον, από την απόφαση του Δικαστηρίου της 11ης Ιουλίου 1991, C-87/90, C-88/90 και C-89/90, Verholen κ.λπ. (Συλλογή 1991, σ. I-3757) προκύπτει ότι

πρόσωπα που δεν εμπίπτουν στο προσωπικό πεδίο εφαρμογής της οδηγίας 79/7 δεν μπορούν να επικαλεστούν το άρθρο 4, παράγραφος 1, της οδηγίας αυτής, ακόμη και όταν τα πρόσωπα αυτά υπάγονται σε εθνικό σύστημα κοινωνικής ασφαλίσεως, όπως ο AAW ο οποίος καλύπτεται από το ουσιαστικό πεδίο εφαρμογής της οδηγίας.

42 Τέλος, στην τελευταία αυτή απόφαση το Δικαστήριο διευκρίνισε ότι μπορούν ομοίως να επικαλεστούν τις διατάξεις της οδηγίας 79/7 οι πολίτες που υφίστανται τα αποτελέσματα εθνικής διατάξεως συνιστώσας διάκριση σε βάρος άλλου προσώπου το οποίο εμπίπτει, το ίδιο, στο πεδίο εφαρμογής της οδηγίας.

43 Επομένως, στο τέταρτο ερώτημα πρέπει να δοθεί η απάντηση ότι μόνο τα πρόσωπα που εμπίπτουν στο προσωπικό πεδίο εφαρμογής της οδηγίας 79/7, όπως ορίζεται στο άρθρο 2 της οδηγίας αυτής, και τα πρόσωπα τα οποία υφίστανται τα αποτελέσματα εθνικής διατάξεως συνιστώσας διάκριση σε βάρος άλλου προσώπου που εμπίπτει το ίδιο στο πεδίο εφαρμογής της οδηγίας μπορούν, στην περίπτωση κατά την οποία εθνική νομοθεσία είναι ασυμβίβαστη προς το άρθρο 4, παράγραφος 1, να επικαλεστούν τη διάταξη αυτή ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων προκειμένου να μην εφαρμοστεί η εθνική νομοθεσία.

Επί των δικαστικών εξόδων

44 Τα έξοδα στα οποία υποβλήθηκαν η Ολλανδική και η Ιρλανδική Κυβέρνηση, καθώς και η Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, οι οποίες κατέθεσαν παρατηρήσεις στο Δικαστήριο, δεν αποδίδονται. Δεδομένου ότι η παρούσα διαδικασία έχει ως προς τους διαδίκους της κύριας δίκης τον χαρακτήρα παρεμπίπτοντος που ανέκυψε ενώπιον του εθνικού δικαστηρίου, σ' αυτό εναπόκειται να αποφανθεί επί των δικαστικών εξόδων.

Για τους λόγους αυτούς,

ΤΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ (έκτο τμήμα),

κρίνοντας επί των ερωτημάτων που του υπέβαλε, με Διάταξη της 30ής Ιουνίου 1992, το Raad van Beroep te 's-Hertogenbosch (Κάτω Χώρες), αποφαίνεται:

1) Το κοινοτικό δίκαιο αντιτάσσεται στην εφαρμογή εθνικής νομοθεσίας η οποία, εξαρτώντας το δικαίωμα για παροχή λόγω ανικανότητας προς εργασία από προϋπόθεση που προηγουμένως δεν ίσχυε για τους άνδρες, στερεί τις έγγαμες γυναίκες των δικαιωμάτων που αντλούσαν από το άμεσο αποτέλεσμα του άρθρου 4, παράγραφος 1, της οδηγίας 79/7/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 19ης Δεκεμβρίου 1978, περί της προοδευτικής εφαρμογής της αρχής της ίσης μεταχειρίσεως ανδρών και γυναικών σε θέματα κοινωνικής ασφαλίσεως.

2) Το κοινοτικό δίκαιο δεν αντιτίθεται στη θέσπιση εθνικής νομοθεσίας η οποία, εξαρτώντας τη διατήρηση του ευεργετήματος της παροχής λόγω ανικανότητας προς εργασία από μία προϋπόθεση που ισχύει εφεξής τόσο για τους άνδρες όσο και για τις γυναίκες, έχει ως αποτέλεσμα την αφαίρεση από τις γυναίκες, για το μέλλον, των δικαιωμάτων που αντλούσαν από το άμεσο αποτέλεσμα του άρθρου 4, παράγραφος 1, της οδηγίας 79/7.

3) Το άρθρο 4, παράγραφος 1, της οδηγίας 79/7 αντιτίθεται στην εφαρμογή εθνικής νομοθεσίας η οποία εξαρτά τη χορήγηση παροχής λόγω ανικανότητας προς εργασία από την προϋπόθεση πραγματοποιήσεως κάποιου εισοδήματος κατά το έτος που προηγήθηκε της ενάρξεως της ανικανότητας, η οποία προϋπόθεση, καίτοι δεν κάνει διάκριση ανάλογα με το φύλο, αφορά πολύ μεγαλύτερο αριθμό γυναικών παρά ανδρών, ακόμη και όταν η θέσπιση της εθνικής αυτής νομοθεσίας στηρίζεται σε λόγους που αφορούν τον προϋπολογισμό.

4) Μόνο τα πρόσωπα που εμπίπτουν στο προσωπικό πεδίο εφαρμογής της οδηγίας 79/7, όπως ορίζεται στο άρθρο 2 της οδηγίας αυτής, και τα πρόσωπα τα οποία υφίστανται τα αποτελέσματα εθνικής διατάξεως που

συνιστά διάκριση σε βάρος άλλου προσώπου που εμπίπτει το ίδιο στο πεδίο εφαρμογής της οδηγίας μπορούν, στην περίπτωση κατά την οποία εθνική νομοθεσία είναι ασυμβίβαστη προς το άρθρο 4, παράγραφος 1, να επικαλεστούν τη διάταξη αυτή ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων προκειμένου να μην εφαρμοστεί η εθνική νομοθεσία.

Mancini Díez de Velasco Κακούρης

Schockweiler Kapteyn

Δημοσιεύθηκε σε δημόσια συνεδρίαση στο Λουξεμβούργο στις 24 Φεβρουαρίου 1994.

Ο Γραμματέας

R. Grass

Ο Πρόεδρος του έκτου τμήματος

G. F. Mancini